

PÉCS VÁROS TÖRTÉNETE

Pécs azok közé a települések közé tartozik, amelyeknek a kultúrfejlődés szempontjából is van történetük. Sőt ez a történet az, melyet a várossal kapcsolatban érdemes megismerni; erre gondolunk, mikor a nevét emlegetik. Például Pécsnek középkori történetéből nem a birtoktorzsalkodásoknak a lakók pusztá gazdasági érvényesülésére beállított sivalkodása tör elő, hanem az első magyar egyetem alapításának magasztos szellemisége. Ha egy város kultúrfejlődésének és szellemi történetének legautentikusabb bizonyítékai a művészetnek utcáin és terein elszóró vagy a föld alatt rejlő emlékei, akkor Pécs a magyar városok között előkelő rangra tart igényt, mert kétezer évnek majdnem megszakítatlan sorozatában vonulnak fel itt a művészeti emlékek.

A településnek kezdetét nem ismerjük. A város közeli szomszédságában, *Rácváros*on, *Postavölgyben* és a *Makárhegyen* felszínre került *neolitikus* és *bronzkori* leletekből megállapíthatjuk, hogy e korokban már emberlakta terület volt az a dombláncolat, mely a várostól északra és délre vonul, közrefogva a vízes, mocsaras, egykor a történelemelőtti korokban beltengerrel borított völgyet. Római kori neve: *Soplianae* pedig azt árulja el, hogy egyike volt azoknak a kelta telepeknek, mondjuk falvoknak, amelyekkel számtalan lelet tanúsága szerint a Mecsek-hegy déli oldala volt teleszórva. A kelták már a Krisztus előtti századokban *Sigoves* vezérlete alatt a mai Franciaország területéről vándoroltak ide. Pécselt és szomszédságában a *breukus* nevű kelta törzs lakott. Kultúrájuknak egyes foszlányait jobbra a római jellegű emlékekből ismerjük fel.

A Krisztus utáni első század folyamán ugyanis a *rómaiak* meghódították a keltákat és ezek hamar elrómalosodtak a hatalmas világimpérium nyomása alatt. A hódításnak Pécselt illető részletei és pontos idejét nem ismerjük. Azt tudjuk, hogy a hódító hadjáratot már Octavianus, a későbbi

Augustus nevű császár Kr. e. 55-ben megindította és már ő eljutott a Dunáig, de a hódítás csak Trajanus császár (98–117) alatt lett teljes. Az a tény, hogy Pécselt *Claudius* császár (41–54) pénzei a legrégibbek a római császári éremleletek között, közel hozza azt a föltevést, hogy Pécs az ő korában került a római impérium alá.

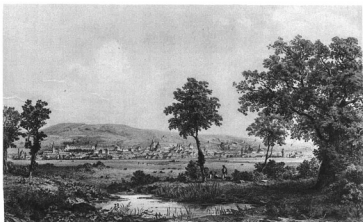
Pécs mint római provinciális város Pannonia tartományhoz tartozott. Mikor Kr. u. 103 és 105 között Pannoniát két részre osztották, Soplianae a keleti részbe, Pannonia secundába került. Diocletianus császár alatt az ő veje, Galerius caesar Kr. u. 292-ben e tartomány egy részét (Baranya, Tolna, Fehér, Somogy, Zala és Veszprém megyék területe) feleségéről Pannonia Valerianak nevezte el. Soplianae ennek fővárosa, s a polgári kormányzó (*praeses*) székhelye lett, míg a katonai igazgatás vezére (*dux*) Aquincumban (Óbuda) székelte. *Maximinus* császár, a kormányzói hivatal irattárosának fia, a „Carpok sarja” Pécselt születte. A carpok a Kr. u. II. században vándoroltak be e vidékre. Diocletianus császár 296-ban leigazza őket és letelepíti.

Soplianae a római uralom alatt nem juthatott volna nagyobb jelentőségre, ha nem lett volna a birodalom egyik fontos és a későbbi korokban, a rómaiak után is nagy szerepet játszó folyamótkelésnek, az eszéki (Mursa) Dráva-hídfőn keresztül, a Balkánról a birodalom nyugati részeibe vezető útvonalnak mentén. A Sirmiumtól (Mitrovica) Eszéken keresztül Carnuntumig (Petronell Bécs alatt) és a németországi Trierig terjedő út érintette. Pannonia tartomány egyes városaiba innen indultak ki utak. Így Dombóvár, Ószőny, Győr és Aquincum felé. De azért a római Pécs nem lehetett nagykiterjedésű. A postapalota (Deák-utca) és a Rákóczi-út környékén volt a zöme. A temetők a székesegyháztól a Király-utca elejéig és Ferenciek utcájáig terjedtek. A *kereszténységnek* már a római impérium idején való elterjedését az őskeresztény

PÉCS OSTROMA GRÓF ZRINYI MIKLÓS A KÖLTŐ ÉS HOHENLOHE H. GRÓF ÁLTAL 1664-BEN
Egykorú rézmetszet

A Magyar Történelmi Képcsarnok gyűjteményéből

PÉCS LÁTKÉPE DÉLRŐL 1850-BEN. J. Veroni színes litográfiája

A Magyar Történelmi Képcsarnok gyűjteményéből

RÁLÁTÁS A PÉCSI SZÉCHENYI-TÉREN ÁLLÓ CISZTERCI FŐGIMNÁZIUMRA (1720)
ÉS A SZÉKESEGYHÁZRA

PÉCSI BELVÁROSI PLÉBÁNIATEMPLOM, EGYKOR GÁZI KHÁSZIM PASA DSÁMIJA.
SZENTHAROMSÁGOSZOBOR. Kiss György műve, 1908.

cubiculum — sírkamra — és az annak környékén feltárt keresztény jellegű sírok bizonyítják.

A római uralmat és vele kultúráját a IV. században meginduló *népvándorlás* tette tönkre. 453 óta Pannonia Valeria, tehát Sopianae is a húnok birtokában van. Aztán a gepidák, gótok, longobardok és avarok (568—800) kergetik egymást. Az új köztemetőben, az Irányi-tér melletti régi temetőnél s a várostól keletre a tégláregyőknél és Űszögön talált temetői tárgyak, köztük a városi múzeumban levő űszögi lovassír-mellékletek, ezek a majd keleti gótnak, majd avarnak minősített aranytárgyak, emlékeztetnek rájuk. Egyébként ez a kor nagyon homályos, valamint a következő is, a frankok és szlovének kora a magyar honfoglalásig. Alatta pusztított egy bolgár betörés.

A *kereszténység térfoglalásának* szempontjából nevezetes dátum a 853. év, amikor Luitprand salzburgi püspök templomot szentel egy „ad Quinque-Basilicas” nevű helyen,

amely nem más, mint Pécs. A IX. században a németországi oklevelekben „Quinque-Basilicae”, „ötbazilikás város” néven fordul elő. Innen német neve: „Pünfkirchen.” Az elnevezésnek bizonyára redős oka volt, amely talán még a római korbéli állapotokra utal. A magyar „Pécs” név először Szent László egyik 1093. évi és III. Béla 1190. évi oklevelében fordul elő Peuche, Peuthe és Peutche alakban. Egy elavult magyarázat a szláv „pet” (öt) és „cerkve” (templom) szavak összetételét látja benne. A középkori latin oklevelekben a „Quinque-Ecclesiae” név a használatos.

A *honfoglaláskor* a hagyomány szerint Ete és Bojta vezérek foglalták el Pécs vidékét 900-ban és a Boiond-törzs telepedett itt le. A Pécs közvetlen közelében levő Árpád és Megyer helynevek az Árpád-törzs emlékeit őrzik.

A város további sorsára nézve döntő esemény volt, hogy *Szent István 1009-ben püspökséget alapított benne Szent Péter apostol tiszteletére.* Lehet, hogy az alapítás

RÁLÁTÁS A PÉCSI SZÉCHENYI-TÉRRE A SZENTHÁROMSÁGOSZLOPPAL

már előbb megtörtént, de az alapító oklevél 1009-ből datálódik. Ha igaza volna egy legújabb, földrajzi megfontolásokon felépülő elméletnek, mely szerint a mai Pécsnek kiindulása a püspökvárban keresendő, akkor Szent István püspökség-alapítása egyenlő volna egy új város alapításával. Az tény, hogy a rómaiak korában a székesegyház és a püspöki vár helyén temető volt, tehát nem lakóváros, hanem a holtak városa és ez a temető a középkorban falal körülvett belváros jó részét is elfoglalta, de azért még a római lakóvárosból is jut a középkori városfalakon belültre egy jó darab. A püspöki városnak egy római temetőn való megal-

apítása alighanem azzal függ össze, hogy ebben a temetőben valamely keresztény kiválóság volt eltemetve, talán egy vértanu, kinek emlékét, mint annyi másét, elmosta az idő. Különben már a Luitprand által 855-ban felszentelt templom is ebben a temetőben épülhetett, tehát a székesegyházat építő, első pécsi püspök az ő példáját követte csak. A pécsi vár és város 1780-ig a püspöké és később vele együtt a káptalané volt. Várnagyai egyúttal a püspökség nemes jobbágyainak ispánjai. Egy 1424. évi oklevélben a városi bíró, esküdt és egyéb polgárok említettek. Szent István alapítása tehát a városnak sorsát a klérus kezébe

tette le. A klérus megfelelt a rábízott feladatnak, a püspökök és a káptalanok (a székesegyházi káptalanon kívül, melynek első történeti nyoma 1157-ben található, a XIV. században már egy másik, a keresztelő Szent Jánosról nevezett várbeli társaskáptalan is megvan) a fennmaradt emlékek tanúsága szerint szívkövek viseltek a város kulturális fejlődését. Az imitt-amott elszórt oklevélbeli utalások mutatják, hogy az élet mindenféle vonatkozásai feltrekkész embereket találtak a klérus tagjai között. A káptalani tagok között előfordul a Petrus Apotecarius, tehát gyógyszerész és 1450 körül az: Orgonás. Az idők folyamán betelepített szerzetesrendek működése pedig a népoktatás és a művészetek terén aratja a sikereket. Ha a későbbi korok, főleg pedig a török hódoltság annyit el nem pusztított volna alkotásalkból, Pécs egyike volna a legérdekesebb, középkori arculatú városoknak, olyan magyar Rothenburg/a. T. Középkori püspökei közül kimagaslanak: *Bonipertus*, Szent István udvari káplánjából lett első püspöke († 1042), ki oktatás célokra Priscianus grammatikáját kérte Fulbert chartres-i püspöktől, mert maga is francia ember volt, azután *Boldog Mór* (1086-1070), az életszentségével a kereszténységre tért magyar nép tündöklő példaképe, *Calanus* (1188—1218), aki a középkori hierarchiában olyan tekintélyre tett szert, hogy az érseki pallium kiváltását szerezte meg püspöki széke számára és Atilia életét írta meg, a burgundiai *Bertalan* (1219—1252), a magyar király követe Spanyolországban, a pécsi székesegyháznak művészi értékű díszítője és a magyar pálosrend első szabályzatalkotója, a szentéletű *Poroszlói Miklós* (1346—1360), ki Szent Livinus ereklyét hozta 1351-ben a belgiumi Gentből Pécsre, *Vilmos* (1362—1375) királyi kancellár, ki a pécsi első magyar egyetem alapítása körül szerzett érdemeket, *Alsáni Balint* bíbornok, Nagy Lajos diplomaíja (1374—1408), akinek portrajzával díszített sírköve a pécsi Dóm-múzeumban látható, *Csezmicsei János*, a *Janus Pannonius* néven ismert humanista költő (1459—1472), *Hampó Ernuszt Zsigmond*, az ország kincstartója, a pécsi vár erősítője, kinek a pécsi belső vár kaputornyán volt címerköve ugyancsak a Dóm-múzeumban van (1475—1505), *Szat-*

mári György kancellár, a renaissance művészet mecénása (1505—1521),¹ kinek vörösmárvány pastoforiuma a székesegyház Corpus Christi-kápolnájában az esztergomi Bakócz-kápolna szépségével vetekszik és a pest-belvárosi templom két renaissance pastoforiumát bizonyára felülmúlja, *More Filőp* (1521—1526), ki a mohácsi csatában áldozta életét a hazáért. A *szerzetesrendek* közül a bencések, valószínűleg már Szent István óta, a domonkosok 1258 óta, a ferencrendiek 1301 óta a város falain belül, a karmellták 1572 óta Szent László királyról elnevezve és domonkosrendi apácák a városfalakon kívül bírtak kolostorral. Egyes töredékek mutatják, hogy nem nélkülözték a középkori művészet alkotásait. A *városi plébániák* Szent Bertalanról, Szent Benedekről, Mindenszentekről (ma is áll) és Szent Istvánról voltak megcímelve. Egyházi alapítási intézmény volt a XIV. században már fennálló, Szent Erzsébetről nevezett *ispoldály*, melynek vezetője azonban világi ember volt, kit a pápa nevezett ki. Jövedelme 1598-ban 200 arany forint.

A *tatárjárás* (1241) nem kerülte el a várost és valószínűleg ennek gyászos tanulságai alapján erősítették meg a várost falterféléssel és bástyákkal. A XIV. században királyi *penzverő kamara* van Pécsen, ami a város fontosságát példázza.

Pécs középkori kulturális életének legnevezetesebb eseménye Nagy Lajos király egyetemének 1367-ben való megalapítása volt, aminek jelentőségét az a tény is megmérhetjük, hogy a bécsit csak két évvel előbb alapították. V. Orbán pápa engedélyokmánya a várost „lelesebbnek” és az „egyetem céljára alkalmasnak” mondja. Az egyetem Mátyás király korában, mikor a király egyetem engedélyezése végett a pápához fordul, már nem állt fenn, mint Békefi Remig kimutatta, de valamiféle főiskola létezését még a XVI. század első harmadában is kimutathatjuk s a városi múzeumban levő címerkő ennek lehet a címere. Békefi szerint az egyetem épülete a belső várban, a székesegyház körül volt, ami azonban több oknál fogva nem látszik valószínűnek. Szerintem az egyetem a városház alatt, a domonkosrendiek, egyetemi hitszónokok,

¹ Bakócz Tamás utóda a primás székhelyén 1522-ben.

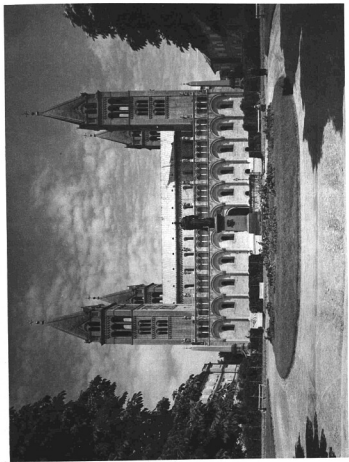
A PÉCSI SZÉCHENYI-TÉR A VÁROSHÁZÁVAL, SZENTHÁROMSÁGSZOBORRAL ÉS IROALMASOK TEMPLOMÁVAL

középkori, Szent Tamás vértanuról nevezett kolostorának közelében volt.

A város középkori történetében néhány feltűnőbb esemény: a lázadó Horváthy János főurat itt végezték ki 1392-ben Zsigmond király parancsára; Mátyás király többször megfordult a városban; Corvin János a sárvízi ütközet után idejött a megmenekült szentkoronával; Kinizsi Pál vizsgálta fölül a pécsi belső várnak ma is fennálló kerek kaputornyót, melyet Hampó Zsigmond püspök építtetett; II. Ulászló király 1493. március 27-én itt kötötte meg a törökkel a békét; a király itt időzése alatt tett ajándékozásainak jegyzéke fennmaradt.

A gyönyörű virágokat termelt középkori kultúrfejlődést a *török foglalás* akasztotta meg másfél századra. Az 1526. augusztus 29-i mohácsi ütközet után a török felgyújtotta a várost, de el nem foglalta. 1529-ben sem bántotta. 1541-ben Szulejmán török császár Budáról jövet ostrom alá fogta, de Athinai Simon megvédelmezte. De sorsát a város el nem kerülhette: 1543. július 20-án

Szulejmán kardcsapás nélkül elfoglalta, mert őrsége előzőleg megszökött. Szulejmán a várost Derims-Ali családnak adományozta, később Zlaistan pasa lesz ura. Ekkor kezdődött és 1566-ban, Szigetvár esete után szilárdult meg másfél százados hódoltsága, mely alatt lakossága nemzetiségi és vallási szempontból kicserélődött. A török adó-lajstromok (defterek) szerint 1572-ig tiszta magyar volt a lakossága, ettől kezdve húzódnak bele a balkáni szlávok. 1577-ben a pécsi bég 450 szerb martalócot telepített be s állítólag ezek volnának a budai külvárosi bosnyákok ősei, amit azonban megcáfol római katolikus vallásuk. A török szolgálatban álló szláv keresztények lakóhelye a Tettye patak mentén levő Poturluk dűlő volt, mely nevét mindmáig megőrizte. A *hitújítás* török pártfogással először Lutheristává, majd reformátussá és végre 1588 körül áriánussá (socinianus, unitárius) tette a lakosságot, katolikus alig maradt. 1581-ben István pécsi katolikus pap XIII. Gergely pápához írt levelében ecseteli ke-

A PÉCSI SZÉKESGYÓGYÁSZ DÉLI HOMLOKZATA. ELŐLÉRBEN A SZÉPESY-ESTER

services sorsát. 1629-ben 30—40 katolikus házat találnak benne körülbelül 1000 török és protestáns ház mellett. Az idelepedett és a török és a protestánsok által üldözött jezsuiták változtatták meg a helyzetet.

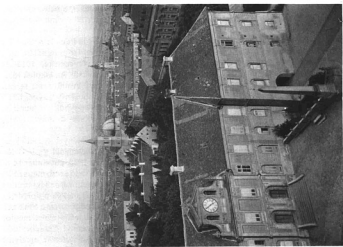
A török azonban nemcsak a város belső képét, de külsejét is megváltoztatta, amennyiben templomokat és fürdőket épített, a lakóházak dolgában azonban aligha üzött valami nagy fényűzést, mert nyomát sem találjuk a török lakóházaknak. A céljainak meg nem felelő épületeket elhanyagolta és pusztulni engedte. A Káptalan-utca 2. számú kanonoki ház, mely a késői gotika korában épült, a török főpapot kapta lakóul. Pécsnek 9 dsámija, vagyis olyan török temploma volt, ahol a pénteki imát, a khutbét mondták, 10 mecsete, 3 medresséje (iskolája), 6 kolostora, 3 sírkápolnás búcsújáróhelye, türbéje és 3 fürdője. Ezek közül némelyik keresztény épületnek átalakítása és nem új épület volt. Megmaradt 2 dsámi, 2 dsáminak beépített töredéke, 1 türbe és 2 kút. Pécs a róla nevezett szandáks székhelye volt és várában egy bég parancsnokolt. Itt született *Ibrahim Pecsevi* török defterdár és történetíró (1574—1651), ki 1640 táján megírta Törökország 1521—1631. évi történetét s ebben hazánkkal is foglalkozik. *Ghazí Girai* tatár kán 1605. évi teletése alatt itt írta meg „A kávé és a bor versenye” című költeményét. 1613 körül *Bethlen Gábor* tartózkodott itt több napig és egy katolikus pap életét mentette meg, kit az új Gergely-naptár bevezetése miatt vádoltak be a töröknek. 1639-ben a Babylon elfoglalásának hírére rendezett ünnepély alkalmával a törökök kirabolták a keresztény házakat. A török napjai a XVII. század vége felé meg voltak számlálva. 1664. január 28. és február 7. között *Zrinyi Miklós* a költő és *Hohenlohe* gróf megostromolták a várost, a külső várat el is foglalták, de a belsőt alkalmas ostromeszközök híján és a katonaság részegsége miatt nem tudták bevenni s ezért felgyújtván a várost, elvonultak. Közben *Zrinyi* felégette az eszékí hídát, amelyen a török a Balkántól a Dunántúlra szokott jönni. Pécszet a töröktől *Badeni Lajos* herceg vette vissza 1686. október 14-én. *Makár János* huszárezredesnek sikerült elsőnek behatolni a várba. Emlékét egy hegy és egy utca neve őrzi.

A török hódoltság után először osztrák katonai kormányzat, majd a királyi kamara alá helyezték a várost. 1703-ban régi földesura, a pécsi püspök és káptalan kapta királyi adományul. A romokban heverő és nagyon tarka lakosságú városba, hisz kikeresztelkedett törökök is voltak benne, lassanként visszatért az élet. A magyar és bosnyák lakosság jobbára földműveléssel és szőlővel kezdett foglalkozni, a betelepített németek iparosok voltak. Hogy a nemzetiségileg megosztott lakosságot még a felekezeti viszályok se hátráltassák rekonstruáló munkásságában, 1692. április 7-én, a pestisjárvány után, fogadalmat tett a város, hogy katolikuson kívül más vallását nem tűr falai között. Ezt a fogadalmat 1697-ben megújították, Lipót király jóváhagyta. Mivel a fogadalom éle a görög keletiek ellen irányult, ezek 1695-ban Pécsváradra és Rácvárosra költöztek. Többszöri visszatérés után 1720-ban vonultak ki végleg a városból. A görög keletieknek 1695 óta püspökök is volt itt néhány évig.

A kulturális élet fáklyája az anyagi gondokkal küzdő városban a jezsuita gimnáziumnak *Széchényi György* esztergomi érsek által való alapításakor gyulladt ki. A XVIII. század közepe után már úgy lobog, hogy *Klimó György püspök*, *Mária Terézia* korának kulturmecénás magyar püspökek között éppen nem utolsó (1751—1777), *az első hazai közkönyvtárat alapítja meg 1774-ben és egyetemről, csillagászati intézetről, művészeti akadémiáról szö terveket s utóbbinak megvalósítása végett Fischer szobrászt, a bécsi akadémiáról hívja meg Pécsre. Pedig a fejlődést közebejött szerencsétlenségek gátolták. 1704. február 1-én kuruc és nyomban rá március 26-án rác betörés ember- és vagyonpusztításai ismét romba döntötték a várost. A gyilkosság, rablás, gyújtogatás orgiáit iltte benne. A kurucok 1708-ban ismét 34 napig lövöldöztek. 1691—92., 1709—1710. és 1739-ben a pestisjárvány szedte áldozatait. A sok csapás a lakosság polgári öntudatát nem tudta lefojtani. 1717 óta küzdött szívós kitartással a földesuraság alól való szabadulásáért. 1780. január 21-én *Mária Terézia* és II. *József* Pécszet a szabad királyi városok sorába iktatta. 1770. május 3-án a kalapos király, II. *József* látogatta meg a várost. Hogy*

PÉCS VÁROSÁNAK DÉLI RÉSEZE, A SZÉKESEGYHÁZ EGYIK TORNYÁBÓL NÉZVE. Előtérben a Szepessy-szobor és a Mű-Asztalosmesterek nevezetű nőfalva temploma

A PÉCSI SZÉKESEGYHÁZ TORNYÁBÓL DÉLKELET FELÉ NÉZVE. Az előtérben a Káptaláni levéltári épület (1789), hátrább balról jobbra az egyetemi (egykor pölös) és a belvárosi (egykor török disámi) templomok és a városbátz tornyai

A PÉCSI SZÉKESEGYHÁZ TORNYAI ÉS A PÜSPÖKI SZÉKHÁZ DÉLI HOMLOKZATA
AZ ÖREGTORONNYAL

akkori iparoslakossága milyen színvonalon állott, arról a remekbe készült vas- és fémunkák tanuskodnak. 1775-ban Engel József Klimó püspök buzdítására az első könyvnyomdát állítja fel, miután előbb a püspök már papírgyárat létesített, mely még a XIX. században is üzemben volt. A kulturális események sorában a szerzetesrendek visszasztelepedését látjuk, viszont a század vége felé 1786—1789 között II. József eltörölte a kapucinusokat, ágostoniakat, domonkosokat és a ferencrendi Erzsébet-apácákat, a jezsuitákat már 1775-ban eltörölte, virágzó iskolájuk azonban nem semmisült meg teljesen. 1796-ban a betegápolással foglalkozó irgalmasrendeket, azután az iskolaügy terén működő cisztercieket telepítették be. Pécs a század vége felé akadémiát is kapott, de ezt 1802-ben elvesztette, mikor azt Győrbe helyezték át. *Báró Szepessy Ignác* püspök (1828—1838) lyceumi alapítványa pótolta ismét e fájdalomosan nélkülözött intézetet. Az Erzsébet-egyetemnek Pécsre kerülésével szűnt meg áldásos működése. A szabadságharc folyamán 1849. június 15-én

Stokucha osztrák őrnagy lötte a várost, 250 leadott lövése közül néhány Pécs egyik legérdekesebb műemlékét, a belvárosi templomot, az egykori török dsámit fenyegette pusztulással.

Az 1867. kiegyezés után Pécs is nekilendült a fejlődésnek a megelőző stagnálás után. 1892-ben létesült a vízvezetéke, 1913-ban épült meg a villamosvasút. Az iskolák többféle típusa keletkezett. A művészet terén a Zsolnay-kerámiai gyár derített világhírt a városra és a székesegyház restaurálása egy évtizedig fordította a művelt világ szemét feléje.

A legújabb idők eseménnyel közül kettő vésődött bele kltörölhetetlenül a város történetébe. Az egyik az 1918. november 14-től 1921. augusztus 22-ig tartó szerb megszállás és kommunista színezetű városi uralom, melyek kemény próbára tették a polgárság hazafiasságát, gazdasági téren a tönk szélére juttatták és a kulturális életet megfojtották. A másik a pozsonyi Erzsébet-tudományegyetem Pécsre költöztetése, amelynek kihatásait nem szükséges részletezni.

DR. SZÓNYI OTTÓ